

УДК 94(476):[331.105.44:331.109.6]

А. А. Дубовік,

аспірант кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх народаў БДПУ

УДЗЕЛ ПРАФСАЮЗАЎ БЕЛАРУСІ Ў РЭГУЛЯВАННІ ПРАЦОЎНЫХ КАНФЛІКТАЎ У ПЕРЫЯД НЭПа

Рабочы рух ужо два стагоддзі выступае адным з вядучых фактараў сацыяльна-палітычнага развіцця многіх краін свету. Шмат выступленняў працоўных за свае правы і годнае жыццё было і пры савецкай уладзе. У гэтай сувязі вялікую цікавасць уяўляе вызначэнне і асвятленне ролі прафсаюзаў Беларусі ў вырашэнні працоўных канфліктаў у перыяд НЭПа. Трэба адзначыць, што працоўныя канфлікты ў гэты час мелі розную прыроду і ступень вастрыні. Большасць з іх уяўляла сабой працоўныя спрэчкі і можа быць названа канфліктамі толькі ўмоўна, паколькі пры іх праца не спынялася, не губляўся ніводны рабочы дзень. Гэта «бяскроўныя» канфлікты – спрэчкі паміж працоўнымі, прафсаюзамі і гаспадарчымі органамі, якія ўзніклі пры заключэнні калектыўнага дагавора ці на глебе яго ажыццяўлення, а таксама выканання працоўнага заканадаўства. Зусім іншая рэч, калі справа даходзіла да забастовак. На думку некаторых даследчыкаў, іх больш правільна называць сацыяльна-працоўнымі канфліктамі [1, с. 91].

Пазіцыя савецкіх прафсаюзаў адносна працоўных канфліктаў вызначалася дзяржаўнай палітыкай у галіне працы. Падчас дзеяння ў перыяд «ваеннага камунізму» закону аб усеагульнай працоўнай павіннасці прафсаюзы адкрыта далучаліся да рэпрэсій супраць забастоўшчыкаў з боку ўлад. Што датычыцца іншых працоўных канфліктаў, дык тут палітыка была больш памяркоўнай. Так, 25 студзеня 1921 г. Прэзідыум Мінскага губернскага савета прафсаюзаў прыняў пастанову «Аб канфліктных камісіях», згодна з якой апошнія павінны былі займацца канфліктамі плацежнага характару [2, л. 4]. 25 верасня 1921 г. Прэзідыум Савета прафсаюзаў Беларусі вярнуўся да гэтай праблемы і абмеркаваў пытанне «Аб арганізацыі канфліктных камісій пры саюзах і Саўпрафбеле». Яны ствараліся пры аддзелах нарміравання працы Саўпрафбела, павятовых міжсаюзных прафбюро і губернскіх аддзелаў прафсаюзаў, паколькі канфлікты ўзніклі галоўным чынам на аснове аплаты працы. У павятовых аддзяленнях саюзаў канфлікты вырашала само праўленне [3, л. 47].

Ва ўмовах НЭПа пазіцыя прафсаюзаў адносна працоўных канфліктаў змянілася і адрознівалася ў дачыненні да дзяржаўных ці прыватных прадпрыемстваў. Важнейшая задача, якую партыйна-савецкае кіраўніцтва паставіла перад прафсаюзамі ў гэты перыяд, заключалася ў пасрэдніцтве паміж рабочымі і дзяржавай у вырашэнні канфліктных сітуацый. На XI з'ездзе РКП(б) (студзень 1922 г.) адзначалася, што «адной з важнейшых і беспамылковых прычын правільнасці і паспяховасці работы прафесіянальнага саюза з'яў-

ляецца ўлік таго, у якой меры ён паспяхова папярэджвае масавыя канфлікты на дзяржаўных прадпрыемствах шляхам прадбачлівай палітыкі» [4, с. 80].

У студзені 1922 г. пастановай СНК БССР была створана Канфліктная камісія (КК) пры Наркамце працы. Ёй перадаваліся справы ад Канфліктнай камісіі Саўпрафбела. Прэзідыум Саўпрафбела выдзеліў загадчыка арганізацыйнага аддзела С. Е. Буха сваім прадстаўніком у КК, а старшынёй яе прапанаваў наркама працы і члена Прэзідыума Саўпрафбела М. Е. Міленькага [5, л. 5]. У сакавіку-красавіку такія камісіі з удзелам прадстаўнікоў прафсаюзаў былі ўтвораны пры аддзелах працы Барысаўскага, Бабруйскага, Ігуменскага, Мазырскага і Слуцкага паветаў [5, л. 78]. II Усебеларускі з'езд прафсаюзаў (красавік 1922 г.) заслухаў даклад Наркамата працы і пастанавіў, што ўсе працоўныя канфлікты павінны вырашацца на прадпрыемствах і ва ўстановах расцэначна-канфліктнымі камісіямі (РКК), а таксама ў канфліктных камісіях, прымірыцельных мерах і трацейскіх судах, якія ствараліся пры органах Наркампрацы. Прымяненне забастоўкі як метаду барацьбы прызнавалася немэтазгодным у інтарэсах аднаўлення народнай гаспадаркі [6, л. 22, 57].

За перыяд з сакавіка 1922 г. па сакавік 1923 г. органамі Наркампрацы БССР былі разгледжаны 402 канфлікты, у тым ліку цэнтральнай КК – 303 працоўныя спрэчкі. Агульная колькасць рабочых і служачых, якіх закранулі канфлікты, складала 1646 чал. На прыватныя прадпрыемствы прыходзілася 69,5 % усіх канфліктаў. 54 % працоўных спрэчак узніклі на глебе зарплаты, 27 % – звальнення, 4,4 % – парушэння законаў і правіл аховы працы і толькі 1,2 % – на аснове заключэння і тлумачэння калектыўных дагавораў, якія пачынаюць у гэты час укараняцца ў працоўных адносінах [7]. Большасць спраў паступіла з прафсаюзаў, якія звярталіся ў КК тады, калі прадпрымальнікі не выконвалі пастанову канфліктнай камісіі пры саюзе. У большасці выпадкаў КК пацвярджала пастанову канфліктнай камісіі пры прафсаюзе [8, л. 9, 78, 90]. З агульнай колькасці разабраных канфліктаў у 61,4 % выпадкаў рашэнне было прынята на карысць рабочых. Па 370 канфліктах пастановы былі вынесены канфліктнымі камісіямі, па 9 – прымірыцельнымі камерамі, па 23 справах – трацейскімі судамі [7].

Аднак шмат канфліктаў прыходзілася вырашаць самім прафсаюзным органам. У асноўным адбывалася гэта ў першыя гады НЭПа, калі сістэма парытэтных органаў прымірыцельна-трацейскага разбору канфліктаў яшчэ не аформілася. Напрыклад, сакратарыят Прэзідыума Саў-

прафбела 30 жніўня 1922 г. разгледзеў пытанне аб канфлікце ў Другой шавецкай майстэрні г. Мінска. У ходзе перамоў тут было прынята рашэнне павысіць стаўкі аплаты на 30%. Аднак адміністрацыя не змагла плаціць па павышаным тарыфе, таму рабочыя прыпынілі працу. Пытанне аб вырашэнні канфлікту разглядалася на агульным сходзе, на якім было прынята рашэнне працаваць. Праўленне саюза гарбароў вынесла строгія пакаранні ініцыятарам прыпынення працы, чацвёра рабочых былі выключаны за дэбош з членаў прафсаюза і звольнены з працы. Сакратарыят Прэзідыума Саўпрафбела прызнаў дзеянні праўлення саюза правільнымі, але, улічваючы цяжкае матэрыяльнае становішча рабочых, вырашыў змягчыць пакаранне на ўмоўнае выключэнне з прафсаюза, рабочыя былі вернуты на працу [9, л. 5]. У далейшым Саўпрафбел, іншыя прафсаюзныя органы рэгулявалі працоўныя канфлікты, у першую чаргу, шляхам падбору і накіравання сваіх прадстаўнікоў у парытэтныя органы вырашэння канфліктаў, разглядалі на сваіх пасяджэннях пытанні кіраўніцтва рабочай часткай РКК, арганізоўвалі вучобу і нарады прафактывістаў [10, л. 6].

Узнікненне і развіццё калектыўна-дагаворнай практыкі садзейнічала зніжэнню колькасці працоўных канфліктаў. 9 лістапада 1922 г. на IV сесіі УсеЦВК быў прыняты новы КЗаП РСФСР, які дзейнічаў з пэўнымі змяненнямі і дапаўненнямі на працягу ўсяго перыяду НЭПа. Яго дзеянне было афіцыйна распаўсюджана і на тэрыторыю БССР [11]. Вялікая ўвага ў КЗаПе надавалася рэгламентацыі парадку вырашэння працоўных канфліктаў. Згодна з главай XVI заканадаўчага акта, усе спрэчкі, вырашаліся ці ў прымусовым парадку – у асобных сесіях народных судаў, ці ў парадку прымірыцельнага разбору – у РКК, прымірыцельных камерах і трацейскіх судах, арганізаваных на пачатках парытэтнага прадстаўніцтва бакоў працоўных адносін.

5 чэрвеня 1923 г. КК пры Наркамаце працы БССР была ліквідавана і замест яе арганізавана працоўная сесія народнага суда [12, л. 277]. Са стварэннем у 1924 г. акруг у БССР дзейнічалі 10 працоўных сесій народнага суда – па адной у кожным акруговым горадзе. У 1926 г. былі ўтвораны яшчэ 33 працоўныя сесіі. У выніку колькасць спраў, разгледжаных у працоўных сесіях судаў БССР, павялічылася ў 1926 г. больш чым у два разы ў параўнанні з 1924 г. Абсалютную большасць (86%) складалі справы аб парушэннях па заробковай плаце [13, л. 29–30].

Першай інстанцыяй вырашэння працоўных канфліктаў на прадпрыемствах і ва ўстановах з'яўлялася РКК. Ад таго, наколькі своечасова і правільна яна вырашала працоўны канфлікт, залежала прадукцыйнасць працы, агульны настрой рабочых. Недахопам у працы РКК былі тэрміны ў вырашэнні канфліктаў, разгляд іх не на працягу тыдня, а то і больш, а не пазней чым праз 24 гадзіны з моманту паступлення заявы. Некаторыя прафсаюзныя арганізацыі адносіліся да РКК як падначаленай ім структуры, што супярэчыла сутнасці РКК як парытэтнага органа. Прафсаюзы з'яўляліся адным з ба-

коў працоўных адносін і свае паўнамоцтвы маглі праяўляць толькі ў дачыненні да рабочай часткі РКК. Меркаваць аб колькасці і характары канфліктаў, якія праходзілі праз РКК, таксама як аб удзельнай вазе правільных рашэнняў, немагчыма ў поўнай меры, паколькі адпаведнага статыстычнага ўліку не вялося. Разам з тым, аб гэтым можна часткова ўяўляць па рашэннях РКК, якія пападалі ў інспекцыю працы. Па даных за 1925/26 г., ёй было разгледжана ў парадку нагляду 738 рашэнняў і ў парадку абскаржвання 513 рашэнняў РКК. Адменена было 335 з 1251 рашэння РКК, ці 26% [13, л. 10].

У прымірыцельных камерах (ПК) і трацейскіх судах (ТС) за час з кастрычніка 1924 г. па жнівень 1925 г. было разабрана 246 канфліктаў, якімі было ахоплены ў агульнай колькасці 15 813 чал. [14, с. 75]. У 1925/26 г. тут былі разгледжаны ўжо 1117 працоўных канфліктаў, якія датычыліся 20 819 работнікаў. Больш за ўсё канфліктаў прыходзілася на арганізацыі, якія абслугоўваліся прафсаюзамі: саўгандальслужачых (15% разгледжаных спраў) і будаўнікоў (12%). Часцей за ўсё працоўныя канфлікты ўзніклі на глебе скарачэння, звальнення работнікаў, рэарганізацыі штатаў (33%), устанаўлення разрадаў і расцэнак (20%), выдачы заробку (19%). Канфлікты на глебе заключэння, змянення і перагляду калектыўных дагавораў складалі ўсяго 7% [13, л. 13–14]. Значную частку спрэчак склалі індывідуальныя прэтэнзіі, грашовыя іскі працоўных. Яны загрузалі ПК і ТС, хаця апошнія не маглі іх дэталёва разгледзець і не мелі прымусовага апарату для ажыццяўлення рашэнняў. Таму Наркамат працы БССР і Цэнтральны савет прафсаюзаў Беларусі (ЦСПСБ) 20 верасня 1926 г. выдалі цыркуляр аб парадку разгляду працоўных канфліктаў, згодна з якім шэраг індывідуальных і групавых спрэчак павінны былі накіроўвацца ў судовыя органы [13, л. 14, 65].

Прафсаюзныя органы БССР заслухоўвалі справаздачы органаў Наркамата працы і Наркамата юстыцыі (НКЮ) па вырашэнні працоўных канфліктаў. Так, на пасяджэнні Прэзідыума ЦСПСБ 8 снежня 1926 г. былі разгледжаны пытанні «Даклад Менскага акруговага аддзела працы аб тарыфна-канфліктнай працы» і «Даклад пракурора па працоўных справах пры НКЮ» [15, л. 193–195]. 24 лютага 1927 г. Прэзідыум ЦСПСБ заслухаў даклад Наркампрацы і судаклад Наркамата РСІ аб працы тарыфна-канфліктных органаў. Падкрэслівалася неабходнасць ажыццяўлення нагляду за дзейнасцю РКК, рэгулярнага ўдзелу ў склікаемых прафсаюзнымі органамі нарадах яе рабочай часткі [16, л. 27, 30]. Прэзідыум Віцебскага акруговага прафсавета 19 жніўня 1926 г. абмеркаваў пытанне «Аб канфліктнай палітыцы саюзаў». Гэтаму папярэднічаў кантроль за працай прафсаюзаў. Было ўстаноўлена, што большасць канфліктаў узнікла на глебе няправільнай тарыфікацыі, якая часта адбываецца з-за адсутнасці дакладных тарыфных даведнікаў [17, л. 75].

Эканамічныя цяжасці нараджалі ў савецкай краіне шматлікія вытворчыя канфлікты. Прычыны іх мяняліся ў адпаведнасці з этапамі НЭПа, але галоўнай і сур'ёзнай падставай для незадаволенасці рабочых з'яўлялася сістэматычная запазычанасць прадпрыемстваў у першай палове 20-х гг. па заробнай плаце. Пераход ад натуральнай (у форме пайка) да грашовай аплаты выклікаў пратэсты некваліфікаваных рабочых, разрывам у аплаце працы рознай кваліфікацыі. Сярод прычын працоўных канфліктаў былі таксама павышэнне норм выпрацоўкі, зніжэнне расцэнак, скарачэнне штатаў, непрымальныя ўмовы працы, паводзіны адміністрацыі, самавольства якой часта спалучалася з парушэннямі працоўнага заканадаўства. У асноўных параметрах статыстыка прычын працоўных канфліктаў па Беларусі супадала з агульнай па краіне. Аднак настроі рабочых у БССР былі менш палітызаваны, чым у прамыслова развітых раёнах СССР, таму насілі ў асноўным эканамічны характар. Забастоўкі звычайна працягваліся кароткі час. У абсалютнай большасці выпадкаў канфлікты вырашаліся на карысць рабочых, часам іх патрабаванні задавальняліся часткова [14, с. 75]. Незадаволенасць рабочых часта праяўлялася ў «скрытых» формах пратэсту, якія прасочваліся па справаздачах прафсаюзаў і зводках ДПУ – такіх, як «італьянкі», прагулы і рэзкае зніжэнне прадукцыйнасці працы. Паказчык апошняй на многіх прадпрыемствах у першыя гады НЭПа, у параўнанні з даваенным часам, даходзіў да 30 % [18, с. 162].

Асаблівасцю перыяду НЭПа была наяўнасць сацыяльна-працоўных канфліктаў на прадпрыемствах розных форм уласнасці. Пазіцыя прафсаюзаў адносна забастовак адрознівалася на дзяржаўных і прыватных прадпрыемствах. На дзяржаўных прадпрыемствах яны стараліся папярэдзіць стачкі, а ў выпадку іх несанкцыянаванага аб'яўлення імкнуліся да хутчэйшага спынення. Пашырэнне работы РКК, якія арыентавалі рабочых на дасягненне кампрамісу з гаспадарнікамі, вяло да змяншэння колькасці канфліктаў на дзяржаўных прадпрыемствах. У той жа час у прыватным сектары вытворчасці прафсаюзы актыўна абаранялі інтарэсы наёмных працаўнікоў і ўзначальвалі статачны рух.

У цэлым па краіне большасць забастовак адбывалася ў дзяржаўным сектары, на які прыходзілася большая частка прамысловасці. У БССР, дзе даволі значнай была ўдзельная вага невялікіх прыватных прадпрыемстваў, больш значныя канфлікты здараліся ў прыватным сектары. Напрыклад, у 1925 г. у БССР адбылося 8 забастовак, якімі былі ахоплены 247 чал., страты працоўнага часу склалі 1071 дзень. З іх толькі адна забастоўка была на дзяржаўным прадпрыемстве – на тарфяных распрацоўках Мінскай электрастанцыі, дзе было занята 138 працаўнікоў. Яна ўзнікла з прычыны адмовы адміністрацыі заплаціць рабочым за невыпрацоўку нормы ў час прастою машын. Забастоўка працягвалася адзін дзень і закончылася задавальненнем патрабаванняў рабочых [14,

с. 74–75]. Астатнія сем забастовак мелі месца на прыватных прадпрыемствах. У трох выпадках забастоўкі працягваліся адзін дзень, у адным – 3 дні, у двух – 7 дзён і ў адным – 25 дзён. Прычыны забастовак: нежаданне прадпрымальнікаў заключаць калдагавор, іх адмова павысіць зарплату, невыплата зарплаты і намер звольніць рабочых. Амаль усе забастоўкі закончыліся поўным поспехам прафсаюзаў, іх патрабаванні былі задаволены. Але ў адным выпадку – забастоўка на будаўніцтве цырка, якая ахапіла 27 рабочых і працягвалася 25 дзён (з 23 ліпеня па 17 жніўня). Справа па ёй была перададзена ў працоўную сесію народнага суда, дзе былі задаволены патрабаванні рабочых, а прадпрымальнік Ліхтэрман асуджаны [14, с. 75, дадатак, с. 63].

Аднак даныя прафсаюзаў аб працоўных канфліктах, магчыма, не з'яўляюцца поўнымі. Напрыклад, у сакрэтным «Аглядзе палітычнага становішча СССР за верасень 1925 г.», падрыхтаваным АДПУ, паведамлялася, што ў БССР забаставалі работнікі Заходняй чыгункі ў колькасці 100 чалавек, якія будавалі мост праз р. Свіслач. Іх патрабаванні заключаліся ў павышэнні заробнай платы [19, с. 526]. У прафсаюзных справах гэта забастоўка не ўзгадваецца. Дакументы сведчаць, што пэўнае распаўсюджванне ў гэты перыяд атрымала практыка пагрозы забастовак. Яе мэтамі з'яўляліся дамаганні рабочых супраць затрымак зарплаты або за яе павышэнне. Так, у «Аглядзе палітычнага становішча СССР за кастрычнік 1926 г.» сцвярджалі, што ў БССР у тыпаграфіі «Камінтэрн» у сувязі з затрымкай зарплаты група рабочых агітавала за забастоўку [20, с. 742].

За час са студзеня 1926 г. па чэрвень 1927 г. у БССР мелі месца 22 забастоўкі, якія ахапілі ў сукупнасці 492 чал. і працягваліся 3104 працоўныя дні. Толькі адна з іх была на дзяржаўным прадпрыемстве – на млыне Смілавіцкага камунгаса, дзе працавала 5 чалавек. З умяшаннем прафсаюза работнікаў камунальнай гаспадаркі канфлікт быў урэгуляваны. З забастовак у прыватным сектары 13 адносіліся да прадпрыемстваў, якія абслугоўваліся прафсаюзам рабочых гарбароў. Большасць забастовак была на дробных прадпрыемствах і толькі дзве на прадпрыемствах з колькасцю рабочых 100–115 чал. [21, с. 73]. Широка вядомай стала забастоўка-байкот, абвешчаная 13 лютага 1926 г. Цэнтральным праўленнем (ЦП) прафсаюза харчавікоў Беларусі 36 прыватным мясным гандлярам г. Мінска, якія адмовіліся заключыць калектыўны дагавор з прафсаюзам і абвясцілі 30 рабочым лакаут. У выніку рашучых дзеянняў прафсаюза прадпрымальнікі вымушаны былі 16 лютага падпісаць дагавор на умовах, прапанаваных прафсаюзам [22].

Найбольшы рэзананс атрымала забастоўка ў маі 1926 г. на гарбарным заводзе ў Магілёве, які знаходзіўся ў арэндзе прадпрымальніка Фраймана і К. У 1925 г. на прадпрыемстве было занята 138 наёмных работнікаў. Але у наступным годзе, калі ўмовы вядзення бізнесу пагоршыліся, прад-

прымальнікі сталі пагражаць звальненнем 70 рабочых. Спачатку прафсаюз стараўся ўладкаваць пытанне і згадзіўся на звальненне 13 рабочых; прычым наймальнікі далі абяцанне, што праз два месяцы яны адновяць калектыўны дагавор. Але, не дачакаўшыся заканчэння гэтага тэрміну, прадпрымальнікі прыслалі ў саюз новую дэпешу, дзе зноў настойвалі на звальненні 70 рабочых. Прафсаюз не паспеў яшчэ даць адказ, як наймальнікі далі рабочым разлік. У гэтых умовах ЦП прафсаюза рабочых гарбароў з санкцыі ЦК саюза і ЦСПСБ абвясціла забастоўку, якая пачалася раніцай 17 мая [23]. Рабочыя гарбарнага завода звярнуліся да рабочых піваварнага завода, які належыў гэтым жа прадпрымальнікам, дзе працавала 60 рабочых, з просьбай аб салідарнай падтрымцы ў сваёй барацьбе. Рабочыя-півавары абмеркавалі на агульным сходзе зварот гарбароў і патрабавалі ад наймальнікаў выканаць умовы прафсаюза гарбароў. Пасля гэтага прадпрымальнікі згадзіліся пачаць перамовы з прафсаюзам, які патрабаваў пакінуць на працы 110 са 115 працаўнікоў і ўключыць у калдагавор пункт, што да заканчэння тэрміну яго дзеяння 1 кастрычніка 1926 г. ні адзін рабочы больш не будзе звольнены. Пасля цяжкіх перамоў удалося вечарам 19 мая падпісаць калдагавор на ўмовах прафсаюза, і рабочыя прыступілі да працы [23; 24, с. 222].

Аднак у кастрычніку 1926 г. на гэтым заводзе зноў адбылася забастоўка. Яе прычынай стала патрабаванне прадпрымальнікаў аб скарачэнні палавіны з 108 рабочых, а потым увогуле аб закрыцці прадпрыемства. Забастоўка працягвалася 17 дзён. Прадпрымальнікаў байкатавалі ўсе рабочыя і служачыя Магілёва. У выніку забастоўкі наймальнікаў абавязалі выплаціць рабочым грошы за тры месяцы, арэндны дагавор быў скасаваны і завод перададзены Белтрэсту [25, л. 69–71].

У сувязі з курсам XIV з'езда ВКП (б) (снежань 1925 г.) на індустрыялізацыю камуністычная партыя і савецкі ўрад паступова абмежавалі паўнамоцтвы прафсаюзаў у сферы вырашэння працоўных канфліктаў. У 1926 г. яны былі адхілены ад вырашэння супярэчнасцей, якія вынікалі з прычыны парушэння адміністрацыяй прадпрыемстваў індыўідуальных працоўных дагавораў, паколькі такія спрэчкі выключаліся з кампетэнцыі прымірыцельных камер і трацейскіх судаў. У наступным годзе прафсаюзы былі пазбаўлены магчымасці абароны інтарэсаў працоўных і ў выпадках скарачэння штатаў, таму што права вырашаць такія пытанні таксама перадавалася да судовых органаў. Адначасова практыка судовага разгляду была пашырана на ўсе справы па індыўідуальных спрэчках, што ў цэлым было апраўданым.

Динаміка працоўных канфліктаў у краіне і БССР у наступныя гады сведчыць аб скарачэнні іх колькасці і працягласці. У статыстычных справаздачах ЦП галіновых прафсаюзаў БССР за 1927 г. прыводзяцца звесткі аб 22 забастоўках, з іх толькі дзве былі на дзяржаўным прадпрыемстве – на тарфяных распрацоўках мінскай электрастанцыі

[26], за 1929 г. – толькі аб 5 канфліктных сітуацыях з непрацяглым спыненнем працы [27]. Такім чынам, прафсаюзам і гаспадарчым органам у другой палове 20-х гг. удалося перавесці вырашэнне працоўных спрэчак у больш спакойнае рэчышча. Адносна значнай колькасцю канфліктаў вылучаліся гарбарная і харчовая галіны прамысловасці. Адною з прычын гэтага з'яўлялася тое, што партыйныя органы ўсё часцей прымаюць рашэнні даручыць ДПУ разбор спраў, звязаных з «сабатажам і шкодніцтвам» на заводах. Ліквідацыя працоўных канфліктаў у СССР паступова забяспечвала палітычнае і ідэалагічнае падпарадкаванне рабочых. Неабходна адзначыць і пазітыўную ролю прафсаюзаў ва ўрэгуляванні працоўных канфліктаў, іх дзейнасць па прыцягненні працоўных да ўдасканалвання вытворчасці, умацаванні працоўнай дысцыпліны і змяншэнні колькасці масавых канфліктаў.

Аднак і ў канцы 20-х гг. здараліся канфлікты, галоўным чынам на глебе заключэння калектыўных дагавораў. Часам дырэктывыя пісьмы вышэйшых гаспадарчых і прафсаюзных органаў (ВСНГ і УсеЦСПС, ВСНГБ і ЦСПСБ) на месцах парознаму трактаваліся гаспадарнікамі і прафарганізацыямі, што прыводзіла да працоўных спрэчак пры перазаклучэнні калектыўных дагавораў. Яны разглядаліся ў прымірыцельных трацейскіх органах і прымаліся адпаведныя рашэнні. Напрыклад, па генеральных дагаворах было ў 1928/29 г. 116 спрэчак, з іх вырашана на карысць прафсаюза – 54, а на карысць адміністрацыі – 13. Па мясцовых калдагаворах на прадпрыемствах Мінскай акругі было 80 спрэчных пытанняў, вырашана на карысць прафсаюза 41, часткова на карысць саюза – 22. Па Бабруйскай акрузе з 33 канфліктаў вырашана на карысць прафсаюза 24, па Віцебскай акрузе з 35 канфліктаў – 26, па Гомельскай акрузе з 104 канфліктаў вырашана на карысць прафсаюза поўнасю 62 і часткова 8 канфліктаў [28, л. 39–40]. Гэтыя даныя паказваюць, што патрабаванні былі абгрунтаванымі. Толькі з-за ўпартасці гаспадарнікаў прафсаюзы вымушаны былі гэтыя пытанні вырашаць у канфліктным парадку ў прымірыцельнай камеры ці трацейскім судзе.

Пры вызначэнні ролі прафсаюзаў у сістэме прымірыцельна-трацейскіх органаў трэба мець на ўвазе партыйны кантроль за іх дзейнасцю. Калі ў РКК прадстаўнікі прафсаюза прызначаліся фабзаўкомам па ўзгадненні з партыйным камітэтам, дык у прымірыцельных камерах іх абіралі з прадстаўнікоў прафсаюзна-партыйнай наменклатуры. Старшыні трацейскіх судаў увогуле прызначаліся без уліку думкі прафсаюзаў, з папярэднім зацвярджэннем кандыдатаў, прапанаваных наркаматам працы, у партыйных органах. У 1925 г. кадравы кантроль РКК, работа якіх здзяйснялася ў адкрытым парадку для членаў прафсаюзаў, быў дапоўнены абмежаваннем галоснасці. У снежні 1928 г. Наркаматам працы СССР, у адпаведнасці з пастановай ЦВК і СНК СССР ад 29 жніўня 1928 г. «Аб зацвярджэнні правіл аб прымірыцельна-трацейскім і судовым разглядзе працоўных

канфліктаў» (падпісанай адным з старшынь ЦВК СССР А. Р. Чарвяковым), былі зацверджаны новыя Палажэнні аб РКК і іншых прымірыцельных органах, якія ў асноўным захавалі парадак іх арганізацыі і дзейнасці [29].

У канцы 20-х гг. узмацніліся пратэстныя настроі рабочых у сувязі з тарыфнай рэформай 1928 г. Яе аб'ядналі з пераглядам норм выпрацоўкі і паніжэннем расцэнак [30, л. 250–251]. Разам з тым, аналіз дакументаў дазваляе сцвярджаць, што па меры ўмацавання дзяржаўнага рэгулявання гаспадарчых адносін працоўныя канфлікты ад распаўсюджаных раней забастовачных форм паступова трансфармаваліся ў працоўныя спрэчкі без уроню для вытворчасці, якія разглядаліся ў РКК, прымірыцельных камерах ці трацейскіх судах.

Такім чынам, пазіцыя прафсаюзаў БССР адносна працоўных канфліктаў вызначалася дзяржаўнай палітыкай у галіне працы. Важная задача, якую партыйна-савецкае кіраўніцтва паставіла перад прафсаюзамі ў гады НЭПа, заключалася ў пасрэдніцтве ў вырашэнні канфліктных сітуацый. Яе рашэнню садзейнічала стварэнне і дзейнасць парытэтных органаў наймальнікаў і прафсаюзаў – расцэначна-канфліктных камісій, прымірыцельных камер і трацейскіх судов. Палітыка прафсаюзаў у дачыненні да працоўных канфліктаў адрознівалася на дзяржаўных і прыватных прадпрыемствах. Калі на першых акцэнт рабіўся на папярэджанні канфліктаў ці іх хутчэйшым вырашэнні для эканамічнай стабільнасці, дык у адносінах да прыватнага капіталу прафсаюзы на першае месца ставілі абарону інтарэсаў наёмных працаўнікоў і пры іх парэшанні выступалі арганізатарамі забастовак пратэсту. Аслабленне дзейнасці органаў парытэтна-трацейскага вырашэння працоўных канфліктаў па прычыне перадачы іх паўнамоцтваў судовым органам, якое адбывалася ў канцы 20-х гг. у сувязі з узмацненнем адміністрацыйных метадаў кіравання эканомікай, звужала магчымасці ўдзелу прафесійных саюзаў у вырашэнні пытанняў рэгулявання працоўных адносін.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Веришко К. И. Социально-трудовые конфликты в период НЭПа. Некоторые проблемы изучения / К. И. Веришко, О. И. Горелов // Рабочий класс в процессах модернизации России: исторический опыт. – М.: Эконом. демократия, 2001. – С. 91–96.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 194. Протоколы засяданняў Президиума Мінска-го губернскага совпрофа, январь – июнь 1921 г.
3. НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 158. Протоколы засяданняў Секретариата Президиума Совпрофбела, 1921 г.
4. КПСС о профсоюзах / сост. и прим. Л. П. Копыловой. – М.: Профиздат, 1986. – 432 с.
5. НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 775. Протоколы засяданняў Президиума Совпрофбела, 1922 г.
6. НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 730. Стенограмма II Всебелорусского съезда профсоюзов.
7. Конфликты в Белоруссии // Вопросы труда. – 1923. – № 7–8. – С. 100.
8. НАРБ. – Ф. 44. Воп. 1. Спр. 973. Отчеты о работе и протоколы засяданняў канфліктных камісій, 1922 г.

9. НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 776. Протоколы засяданняў Секретариата Президиума Совпрофбела, 1922 г.
10. НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 2025. Отчет ЦСПСБ по тарифно-нормировочной работе за 1925–1926 гг.
11. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – 1922. – № 70. – Ст. 903.
12. НАРБ. – Ф. 44. Воп. 1. Спр. 972. Протоколы засяданняў і отчеты о работе уездных отделов труда и конфликтных комиссий при них, 1922 г.
13. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 2275. Материалы обследования деятельности тарифно-конфликтного отдела Наркомтруда БССР и трудовых сессий нарсудов, 1926/1927 г.
14. Профессиональные союзы Белоруссии за 1924–1925 гг.: к V Всебелорусскому съезду профсоюзов. – Минск, 1925. – 144 с.
15. НАРБ. – Ф. 295. Воп. 1. Спр. 186. Протоколы засяданняў Президиума ЦСПСБ, 1926 г.
16. НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 2313. Протоколы засяданняў Президиума ЦСПСБ и материалы к ним, февраль 1927 г.
17. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 2168. Протоколы засяданняў президиума Витебского окрпрофсовета и материалы к ним.
18. Гісторыя Беларусі: у 6 т. Т. 5. Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]; рэдкал. М. Касцюк (гал. рэд.) і інш. – Мінск: Экаперспектыва, 2007. – 213 с.
19. «Совершенно секретно»: Лубянка – Сталину о положении дел в стране (1922–1934 гг.). Т. 3. Ч. 2: 1925. – М., 2002. – 497 с.
20. «Совершенно секретно»: Лубянка – Сталину о положении дел в стране (1922–1934 гг.). Т. 3. Ч. 2: 1926. – М., 2002. – 1190 с.
21. Отчет Центрального совета профсоюзов Белоруссии за период декабрь 1925 г. – июнь 1927 г. К VI Всебелорусскому съезду профсоюзов. – Минск, 1927. – 117 с.
22. НАРБ. – Ф. 295. Воп.1. Спр. 189. Документы о проведении забастовки бойкота рабочими мясниками г. Минска против частных мясоторговцев, 1926 г.
23. Эпштейн, Б. Чем была вызвана забастовка на кожзаводе гр. Фраймана и К в Могилеве / Б. Эпштейн // Прафрух Беларусі. – 1926. – № 11. – С. 10.
24. Трудовые конфликты в Советской России 1918–1929 гг. / под ред. Ю. И. Кирьянова, В. Розенберга, А. Н. Сахарова. – М.: Эдиториал, 1998. – 360 с.
25. НАРБ. – Ф.283. Воп.1. Спр. 248. Протокол VII Всебелорусского съезда союза кожевников, 15–18 мая 1927 г.
26. Падлічана па: НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 2396. Сведения ЦП профсоюзов о количестве забастовок за 1927, л. 2–35.
27. Падлічана па: НАРБ. – Ф. 265. Воп.1. Спр. 2716. Статсведения ЦП и окрпрофсоветов о забастовках и конфликтах на предприятиях за 1929 г., л. 1–7.
28. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 2207. Обзор работы профорганизаций за 1926–1928 гг.
29. Известия Наркомата труда СССР. – 1928. – № 40–41. – С. 620–626.
30. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 2436. Протоколы засяданняў Президиума ЦСПСБ, 1929 г.

SUMMARY

The article deals with the trade union participation in solution to of labour disputes in Belarus in the period of new economic policy (20-s of the XX century). Activities of valuation and conflict commissions, chambers of conciliation and arbitration courts as parity institutions of trade unions and employers in the resolving of labour disputes are revealed. Features of social and labour conflicts at Belarussian enterprises in the NEP period are highlighted. It is shown that policy of the trade unions in relation to labour disputes was different for public and private enterprises. Statistics data about strikes and the examples of the most prominent actions of trade unions against violations of employees' labour rights are given.

Паступіў у рэдакцыю 20.10.2014 г.